

DEDE KORKUT'UN KIZILORDA BÖLGESİNDEKİ EFSANEVİ TİPLEMESİ ÜZERİNE

Bakıtgül KULZHANOVA
El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Filoloji ve âlem dilleri Fakültesi

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Bakanlığı'nın seçkin «Başarılı öğretmeni»,
Avrupa İlimi Sanayi Palatası'nın «Altın madalyon» ve «Kalite diplomasının» sahibi
Associated professor
Kazakistan /Almatı
e-posta:bahit777@mail.ru

Dede Korkut bütün Türk halklarına ortak VIII yüzyılda yaşamış, hem ezgileri icat eden hem çalan, Kıpçak ve Oğuz'a ortak önemli şahıstır. Önce Korkut sıradan insanların vekili olarak, sonradan gizem dolu manevi dünyanın vekili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Dede Korkut'u iki yönden ele alıyoruz. Diğer bir deyişle Dede Korkut'un hayatını iki döneme ayırıyoruz. Birincisi; danışman, akıl veren, nasihat eden şahıs olarak karşımıza çıktığı dönem. Bu dönemde Korkut Türk boylarının onun içinde Oğuz'ların lideri olmuştur. Bize bu dönemin özellikleri “Korkut Ata” kitabıyla ulaşmıştır. İkinci dönem; Korkut'un meleklerle buluşması, onların kopuzu nasıl icat etmesi gerektiğini anlatması, sanatla tanışması, ezgi çalması, çok yönlü kerametler göstermesiyle ilgilidir. Korkut'un sözünü ettiğimiz birinci dönem Oğuzların arasında geçtiyse, ikinci dönem Kıpçakların arasında geçmiştir. Oğuzlar Korkut'un vatandaşlık tipini akılda tuttuysa, Kıpçaklar onun değişik kerametlerini, ezgicilik sanatını çok iyi bilmektedir. Oğuzlar Korkut'la ilgili kaynakları yazılı olarak ulaştırdıysa, Kıpçaklar sözlü şekilde ulaştırmıştır. Bu yüzden halk arasında özellikle Korkut'un mezarı bulunan Kızılorda bölgesinde değişik efsaneler bolca bulunmaktadır. Dede Korkut'un ismini dünyaya duyuran özelliği öncelikle onun yaptığı kerametlerdir. Bu yüzden onun hayatını manevi dünyanın gizemli taraflarını inceleyen bilim adamlarının araştırması gerekiyor.

Biz makalemizde Korkut'un dünyaya gelmesiyle itibaren, meleklerin ona kopuzu nasıl yapması gerektiğini öğretmesi, Arka boyundan kırık kızın (onların biri aksak kız'dır) ezgi sesini duyarak yola çıkması ve Sirderya'ya gelmesi, sonuçta bu kızların ölümle yüz yüze gelmeleri, mezarların o bölgede bulunması (hala arkeolojik kazı çalışmaları yapılmamıştır), Sovyetler döneminde Karmakçı bölgesine demir yolu inşası sırasında Korkut'un gösterdiği kerametler, kafirlerin verdiği rahatsızlıktan dolayı Korkut'un mezarından iki kutsal kuğun Mekke ve Medine tarafına uçup gitmesi, çaldığı ezgilerle nasıl bütün canlıları elde ettiği, niçin günümüzde hiçbir Türk boylarında bebeklere Korkut isminin verilmediği ele alınacaktır. Bende bu bölgenin vatandaşı olarak ve gelin olduğum bölgede bunlarla ilgili efsaneleri büyüklerden duyduğum için bunları herkesle paylaşmayı doğru buluyorum.

Anahtar kelimeler Dede Korkut, Arka boyu, Oğuzlar, Kıpçaklar, Kızılorda bölgesi.

Dede Korkut –Kızılorda bölgesinin, hatta bütün Sır Derya kıyısının piri olan kutsal evliyalarından biridir. Çünkü onun hakkında ülkeler arasında çarpıcı şaşırtıcı değişik değişik rivayetler vardır. Fakat hepsi folklor yoluyla korunmuştur. Oğuzların ise – mirasçıları Türkmenlerin, Azerbaycanlıların, Türklerin gururu olan –Dede Korkut yazılı edebiyat yoluyla ulaşmıştır. Folklor ve yazılı edebiyat miraslarını karşılıklı karşılaştırılacak olursa bunlardaki Dede Korkut iki farklı yolla tasvir edilmiştir. Birinde mucize, yüce evliya olarak kutsallaştırılmışsa, ikincisinde ise sağduyulu, bilge, Oğuz kabilelerinin eşsiz lideri olarak anlatılmaktadır.

Dede Korkut hakkında halk fikirleri neden farklıdır? Bunu İlahiyatçı, Filoloji bilimleri doktoru, Profesör B. Sagındıulu “ Korkut rivayetleri hikmet diliyle konuşuyor” – denen makalesinde şöyle cevaplıyor: “Halk arasındaki rivayetler esasında Korkut evliya hakkında böyle sonuçlandırabiliriz. O, Oğuzlardan Sır Derya kıyısına göç etmeden Oğuzlar arasında doğmuştur. Önce sıradan insanlardan biri olarak, sonradan gizemli manevi dünyadan biri olarak hizmet ettiği için Korkut’un hayatı bir birine benzemeyen iki döneme ayrılır.

Onu bizim gibi sıradan insan olarak değerlendirmek garip, çelişkilere yol açar. Korkut hayatını çalışmak için manevi dünya sırlarını derinden anlamak için İslam ilmini çok iyi bilen bilim adamları da katılması lazım. Korkut’un adını çıkaran, onu bütün dünyaya tanıtan-öncelikle onun mucizeleridir. Halbuki bilge, sağduyulu, lider yaşlılarımız çoktur. Mucizeyi insanoğlu sadece Allah C.C. yardım ederse elde edebilir. Onun çok yaşamasını anlamak bazı tarihi çelişkileri çözmeye yardım eder. Korkut hiçbir zaman tekrarlanmaz tarihi kişidir” (1.,86-87 ss).

Bizde bu fikirle aynı fikirdeyiz. Bazı veriler, varsayımlar onun yaşını 200 yaş ve üzeri olarak göstermektedir. (1,83s) Ecelden kaçama vakti rivayetlere göre 40 yıl sürmüştür. Bu müddet içerisinde tanınması, lider olması ve sonunda dünyayı ezgisiyle şaşırtan besteci derecesine kadar yükselip, hatta evliya olarak adlanması hakkıdır.

“Kitabı Dedem Korkut”- bütün Türkologlara, Doğubilimcilere tanıdık tarihi eserdir. Bu eser hakkında az yazılmadı. Gelecekte onun birçok çalışmalara temel

olacağına hiç şüphemiz yoktur. Biz bu makalede Dede Korkut hakkında, ağızdan ağza ulaşan rivayetler hakkında fikirlerimizi bildirmek istiyoruz.

Rivayete göre Dede Korkut'un sahip olduğu kutsallığa Sırboyu'nda ermiştir. Ona Allah'ın emriyle İnsan sıfatında iki melek gelmiştir ve dünyada eşi benzeri olmayan kopuz adındaki müzik aletini yapıp vermişlerdir. Rivayete göre bir gün Korkut yolda giderken ağaç yonatan iki kişi ile karşılaşmıştır. “Bu nedir?” sorusuna “Korkut’a kopuz yapıyoruz” diye cevapladılar. Benim için yapılan alet ise bana neden vermiyorsunuz, diye soran Korkut’a: Daha eksikliklerini düzelteceğiz, diye cevap vermişler. Aradan biraz zaman geçtikten sonra aynı kişilerle tekrar karşılaşmış. Ve gene aynı cevabı aldı. Üçüncü kez karşılaştığında “Bu aletin sahibi ben isem neden hala vermiyorsunuz” diye aleti bekliyor olduğunu bildirdi. Melek aleti “Ya, bırakmadın” diye kopuzu eline tutturmuş. Korkut kopuza sahip olduğu gibi onu inletmeye başladı. Korkut ezgilerini bütün dünya insanoğulları mest olarak dinlemişler. Gökteki kuş uçmayı, rüzgâr esmeyi bırakıp ezgilerini bayılarak dinlemişler. Sarıarka hayvanları bile Sırderya kıyısına sırayla gelip Korkut ezgilerine kulak asmışlar. Onun ezgileri insanoğlu ve hayvanlar dışında perileri de büyülemiştir. Kutsallığa sahip olan Korkut bu derece yükselmiştir. (2,153s).

Halk ağzındaki rivayetlere göre evliya Korkut Süleyman Peygamber'in Müslüman yaptığı bütün Cinlerini kendi kopuzunun büyüü ile fethetmiştir. Tüm Cinler insanoğluna hizmet etmişler. Korkut kutsal sanatı yardımı ile delillerle sohbet edip dediklerini yaptırmıştır. Baksı (şaman) çıraklarını hazırlamışlardır. Bütün Müslüman şamanlarının Korkut'u pir saymalarının sebebi budur. Bir zamanki Müslüman olan Cinler zamanla kâfire dönüşmüşler. Periler de kâfir olmaya meyilli olmuşlar. Kutsal kopuzun eksikliklerini melekler düzelterip etişemedikleri için hem Müslümanlara hem de kâfirlere eşit bir şekilde hizmet etmiştir. Bilim adamı, İlahiyatçı B. Sagındıkulı “Korkut şamanların piri olmuştur” fikrini eleştirel bakış açısından bakmayı öneriyor. Korkut hakkındaki efsanelerin en irisi onun ecelden kaçması hakkındaki efsanedir. Az mı çok mu yukarıdaki gibi mutlu yaşayan Korkut beklemediği bir olayla karşılaşmıştır. O yolda gelirken azimle yer kazan birilerini görür. Yanından geçerken, “hey, vatandaş ne

yapıyorsunuz?” diye sormuş. “Korkut’un mezarını kazıyoruz”, diye cevap vermişler. Titreyerek dehşete düşer. Kendini tanıtmadan devesine binerek uzaklaşır. Vatanını bırakıp başka diyara kaçmayı tercih eder. Gurbette bir hayli zaman geçirir. Kurtuldum derken, mezarlık kazan iki vatandaşa karşılaşır. “Korkut’un mezarını kazıyoruz” denen söz tekrar karşısına çıkar. Bu defa eceli önlemek için daha da uzaklara, kimsesiz diyarlara saklanır. Bayağı zaman geçtikten sonra kimsesiz diyarda o ikisinin mezar kazdığını ve onun için kazıldığını söylemeden anlar. Kırk yıl geçince onun ecelden kaçıp kurtulamayacağını anlar. Sonunda kendi vatanına döner. Sırderya’ya sihirli kilimini döşeyip, gündüz gece kopuzu çalar. Su üstündeki kilim suda ne batar, ne de akar. Su ortasında kalan gemi gibi orda durur. (Eski yaşlılar o kilim görüntüsünün Sırderya üzerinde düne kadar görüldüğü rivayet olarak söylenmektedir. Acayip tarafı Ezgi çalan Korkut’a ecel yaklaşmamış. Devamlı kopuz çalan Korkut yorgun, uyuya kaldığında bir tarantula su üzerinden gelir ve ısırır. Yılan değil, çünkü Korkut ölen Karmakşı bölgesinde tarantula çoktur). Korkut’un seçilmesiyle göre Sırderya kıyısına gömülüyor. İlk başları mezar sudan uzaklarda bulunmuş. Derya kıyısını yiye yiye Korkut mezarına ulaşmıştır. Uzun zaman mezar dibine su gelmesine rağmen mezara hiç zararı olmamıştır. Sonunda Korkut mezarı 1963 yılında mezarlığın bulunduğu yer kayarak suya akmıştır. Bunu Müslümanlar, yaşlılar ahir zamanın alametlerinin birisi olarak kabul edilmiştir (3,91-96ss).

Halk arasında gene aşağıdaki gibi bir rivayet vardır. Korkut Sırderya üstünde ezgi çalarken kız kardeşi Aktamak yemek getirdiği söylenir. Bir günü ayak parmağı istemeksizin kız kardeşine dokunur. Buna çok üzülen Korkut “ben ölünce o ayak parmağımı mezarın dışına bırakın”, demiş. Bu olayla Türk Halkının kız kardeşine olan sevgi ve saygısını görebiliriz. Korkut mezarının bulunduğu yer ile ilgili ünlü Flokçu Etnograf A. Divayev 1896-1898 yıllarında Sır Boyu kıyısındaki Korkut’un mezarına gelip ilgili resimler çekmiştir, efsaneler toplamıştır. Onların birinde “Korkut’un uzun ayak kemikleri mezarın dışında yattı”, diye yazmıştır. Korkut’un bütün Türk halk müziğinin zirvesine ulaştığını aşağıdaki ilginç olay

ispat eder. Onun sanatının aşmışlığı o kadar ki Sırderya'da çalan kopuz sesi Arka bölgesine ulaşır. Onu o bölgede yaşayan Han'ın kızının 40 hizmetçisi kızları duyar ve bağlanırlar. Onlara kopuz sesi yakınlardan geliyormuş gibi hissedilir. Hepsi besteciyi görmeyi acele ederler. Beklemeden güzel saz sesin çıktığı tarafa yönelirler. Aralarında topal bir kız bulunur. O da koşarak yönelir. "sen kal, ulaşamazsın, yarım yolda kalırsın", denilen nasihat sözlerini dinlemez. Kızlar gündüz gece yürüye yürüye sesin geldiği tarafa yaklaşırlar. Şimdi ulaştık derken, 39 kız halsizlikten birer birer yere düşer ve canlarını teslim ederler. Arkadaşlarında geri kalır denilen kız diğerlerinden daha ileri gider ve Korkut'un simasını uzaktan olsa da görür, ezgisini dinleyerek o da can teslim eder. Bugün Korkut mezarı yanında 39 kızın mezarlığı ayrı, topal kızın mezarlığı ayrı durmaktadır. Kazakistan demir yolu ağı bu iki mezarlığın arasını bölerek geçmektedir. Ne yazık ki bu mezarlıklara arkeolojik incelemeler yapılmamıştır. Mezarlıkların içinde ne var olduğu hala belirsiz. Korkut mezarı hakkında halk arasında aşağıdaki gibi bir rivayet var. Bu olay Çar döneminde gerçekleşmiştir. Korkut mezarı yanından demir yolu geçeceği planlanmıştır. Korkut mezarı yanına gelince demir yolcular bayağı uğraşmışlardır. Gündüz döşedikleri raylar gece bozulmuştur. Sebebinin ne olduğunu bulamamışlar. Bir Papaz "Müslümanlar domuzdan nefret ederler bir domuzu kesip kanını demir yolu boyuna akıtın. Belki de Korkut'un kutsallığı gider", demiştir. Papazın dediklerini yaparlar. Domuz kanı akıtıldığı iz ile rayları tekrar döşemeye başladığı zaman herkesin göz önünde iki beyaz kuğu Korkut'un mezarlığında göğe yükselir Mekke, Medine tarafa kible tarafa kanatlanırlar. Kazaklar iki kuğu gözden kayıp oluncaya kadar bakmışlar. Bu olaydan sonra Korkut mezarlığının yanından demir yolu yapılmıştır. Gerçekte o iki beyaz kuğu evliya Korkut'un kutsallığı idi. Korkut'a kopuzu yapan da mezar kazarak ecel hakkında uyarı yapanda o ikisi idi. Bu hakkında önceki devir aydınları bilse de günümüzde yetişen Yaratıcı, Melek, Cin, Şeytan, Cehennem, Cennet yoktur diye büyüyen ateistler nerden bilsinler. (1,86 s). İlginç bir tarafı Korkut Ata, Dede Korkut ismi farklı saygı duyulması ve yüceltilmesi o kadar ki, Türk neslinden olan hiçbir kişi çocuğuna "Korkut" ismini vermemiştir. Bunu geçen saygı olur mu?!

Bizce ağızdan ağza korunarak gelen rivayetlerin etraflıca incelenme zamanı gelmiştir. Sadece Kızılorda bölgesinde değil Türk halkları arasındaki rivayetlerde karşılaştırılarak incelenilirse Dede Korkut hakkında daha çok bilgi edinirdik. Allah C.C. özel yarattığı kişi özel olarak ele alınarak onun parlak portresi yükselmeye devam etsin deriz!

Edebiyatlar:

1. Sagyndykuly B. Tolysbay K. Korkut Felsefesi. Almatı: “Poligrafiya-Servis K”, -2012.
2. Jarkynbekov M. Korkıt küyleri (Korkut Ezgileri) // Jalın. -1980. №36.
3. Koniratbayev A. Korkıt. (Korkut) // Kazak folk tarihi. Almatı, 1991.